

SOBREVIVRE A LA TERRA CREMADA

Jaume Villalta

Eren les onze de la nit i a les tres de la matinada hauria d'haver tornat. Hi havia lluna. No duia cap arma de foc, tan sols un matxet. Es va lligar les botes a la cintura amb un cordill i es va submergir a l'Ebre. La nit era xafogosa i la frescor de l'aigua retornava. El corrent l'empenyia, però no amb la força del canal d'Urgell a l'alçada de Mont-riu; d'adolescent, amb l'Emili de cal Teuler i algun altre de la colla, s'havia llançat no poques vegades al canal d'amagat de la família, al principi lligat amb cordes als bedolls de la banqueta, després sense cap protecció. Un cop a l'altra riba, va contenir la respiració i va escodrinyar les ombres. Només se sentien els grills i no veia res més enllà de l'arbrat. Va sortir de la llera, es va calçar i va arrossegar-se com un cuc, parant cada pocs metres. Va atènyer l'era d'una masia. Sense rastre de sega, aquell estiu no batrien, com gairebé enlloc. Es va protegir rere el que quedava d'un petit paller amb olor de podridura; cap remor, no devien tenir gossos. Va fer marrada per darrere del corral i es va aturar en sec. La brasa d'una cigarreta. Algú feia guàrdia al trencant del camí i fumava assegut en un pedrís. S'hi va acostar per l'esquena sense fressa, va tapar-li la boca amb una mà i, amb el matxet a l'altra, li va seccionar la jugular. El sentinella no va emetre cap crit, només va moure els braços cap al cel en un espasme reflex, mentre l'arma se li enfonsava al coll i li segava també la tràquea. La sang rajava a borbollons, al ritme del batec frenètic del cor. Uns instants després, la pèrdua brusca del to muscular assenyalava el moment final. Va abandonar el cadàver al peu del pedrís, va eixugar-se la sang de les mans a l'herba i va escutar els voltants. Tot continuava fosc, quiet, silenciós. Va descobrir la posició de l'enemic a l'altre cantó d'una pineda, a recer d'un petit tossal que ondulava el terreny. Va acostar-s'hi fins a una distància prudent protegit per la vegetació, es va fer capaç del nombre de barracons i tendes, de la seva disposició, de la quantitat de tropa que podrien albergar i de les característiques del material més o menys camuflat. A l'hora tornava a travessar el riu en sentit contrari, amb les dades endreçades al cervell. Temps després, sense haver aclucat l'ull, mentre bevia allò que anomenaven cafè assegut a la trinxera, l'orgull, l'autoestima, el sentiment de pertinença, li sobreeixien. Havia complementat la seva tasca al servei de transmissions amb una acció sobre el terreny, considerada important per al decurs de la batalla. Passava per alt que

havia mort un home amb les pròpies mans. Ho passava per alt? No era com si et matava una bala que duia el teu nom escrit o un tros de metralla rebotada, però s'havia acostumat a la ronda de la mort. La mort era allà i assetjava de manera capriciosa. Quan cauria ell? Un pensament reiteratiu que defugia. Tanmateix li costava. Alguns companys no podien i, com si ja els haguessin ferit, s'amagaven a plorar. Aquella manera de morir li duia la imatge de la matança del porc, que tant havia vist de petit; el pare n'era un expert i moltes matinades l'havia acompanyat a l'escorxador del poble. Degollar els porcs era una feina natural, necessària, i ningú, ni grans ni menuts, no en feia escarafalls. No suposava cap situació de violència.

L'Andreu va obrir els ulls. Una fiblada li va travessar el crani, es va remoure al llit, una altra punxada va irrompre costelles endins i li va paraitzar la respiració. Va mossegar-se els llavis, va avortar un gemec i va cloure altre cop els ulls. Ullcluc i quiet el dolor era més lent, somort. Un moment o altre l'havia visitat el metge, estava ferit o potser malalt. On era? Va aixecar el cap, va repenjar-se en els palmells de les mans i amb una embranzida va aconseguir seure a l'espona; els bonys de llana del matalàs se li clavaven a les natges, el cos balancejava endavant i enrere i li va reparèixer la burxada a les costelles. Va respirar compassadament com havia après a l'exèrcit i el dolor va disminuir. Va percebre un tímid punt de llum més enllà dels peus del llit. S'hi acostaria. A poc a poc va col·locar els peus a terra, que al tacte de les plantes era fresc i rugós, i es va impulsar per posar-se dret. Les cames li van tremolar i una mena de corrent elèctric li va recórrer l'espina fins als peus. Les forces no van aguantar-lo i es va veure altre cop assegut sobre el matalàs. Es va resseguir les cames amb les mans i, esgarrifat, va ser conscient que només tocava ossos i pelleringues. Quant de temps s'havia passat al llit? Tant com per convertir-se en un sac d'ossos? Va fer un altre intent d'aixecar-se. Els cruixits del somier es van barrejar amb les passes d'algú que s'acostava pel passadís.

—Saps qui soc, oi? —li va preguntar la dona que obria un finestró i deixava passar la llum tènue del capvespre.

Ell va aconseguir seure, va moure els llavis i va respondre, amb veu fosa:

—L'Antonieta del Planxat... On soc?

Si era a cal Planxat era a Mont-riu i a prop de casa. Què hi feia allà? Què li havia passat? Què... Cames i braços fimbaven. Va desplomar-se. L'Antonieta li deia alguna cosa, un murmuri, l'agafava per les aixelles, l'acotxava. Ell va deixar que fes, sense esma, un pes mort. Un pes mort tan lleuger que la dona remenava sense esforç.

Caminaven muntanya amunt, divisaven la frontera a dalt de tot, després baixaven cap a Prats de Molló. Una corrua infinita d'enzes, sense esperit ni ànima, els ulls enfonsats sota el pes de la derrota. No demanaven res, no exigien res, fugien de la por, de la mort, amb l'exili com a única esperança. No sabien què els esperava al final del periple, a la platja rossellonenca. En arribar-hi, ai!, filferro espinós, més fam, més fred, més por, més mort. La mort era a l'aguait... Un dia, quan creia que la seva capacitat de resistència s'enfonsava per sempre a la sorra, va sentir que cridaven el seu nom. S'obria la porta, tornaria a casa. Algú el treia del camp. Qui? No ho sabia. Calia saber-ho? Algú amb influència. Poderós, per descomptat. Ho sabia quan arribés. I si no, què? El que calia era sortir d'aquell infern, encara que al tornar en trobés un altre. Tant li feia. Durant gairebé tres anys s'havia arrossegat sense descans per molts inferns, i havia après que sobreviure volia dir no aturar-se gaire en cap. A Perpinyà pujava al tren de Portbou, on li lliuraven un paper esgrogueït amb un segell i una signatura: un salconduit que li assegurava el viatge fins a Tàrrega. Un cop allà hauria d'espavilar-se per arribar a casa. Des del tren dels vençuts no reconeixia els masos deserts ni els poblets trinxats a tocar de la via, no sentia els esbufecs de les eugues, el grinyol dels carros, les cançons de les dones amb el dinar a la senalla camí del tros: no hi havia homes, ametllers, ceps, blat, ni llavor per sembrar. Tot quiet, erm, volves de fum, l'argila de cases i corrals havia tornat a la terra, cremava. Havia passat dues nits al tren sense moure's del vagó, assegut en un banc de fusta tronat, brut com ell, amb un respatllor malmès que se li clavava a l'esquena. A Girona el tren s'omplia com un ou però ningú no seia al seu costat: la pudor i les xinxes l'aïllaven. Tenia un rosegó de pa sec a la butxaca i una rajola de xocolata, que havia bescanviat a França per un paquet de cigarretes requisades de la guerrera d'un company desconegut, mort de fam i de fred sobre la sorra de la platja la nit abans que l'aviessin a ell. Havia reomplert d'aigua una cantimplora abonyegada de llautó en fer el canvi de trens a la

frontera, d'una mànega que rajava descontrolada al costat de la via. No tenia ni cinc, ni de moneda antiga, que ja no valia, ni de nova. El senyor Barba, el mestre que li havia ensenyat de lletra, li havia explicat que la història d'Espanya anava plena d'alçaments militars i de guerres, i que un país així no era presentable. El mestre el tenia pel seu millor alumne, però a casa no podien permetre's que continués els estudis. El pare, mosso de tota la vida, havia fet prou portant-lo a escola de petit, i als dotze anys va ser hora de dur un sou a casa, si més no per a l'arengada del migdia; va agrair-li que no el fes anar també de mosso i li deixés aprendre de paleta: fer una paret de ciment, de fang o de pedra seca, un corral, una cabana, era alguna cosa més.

Havia dormit. La llum intensa que entrava per la finestra devia ser la del migdia. Suava. El llençol li tapava l'embenat del pit. A la paret del davant, tocant la porta, un mirall li reflectia la pròpia imatge: també tenia el cap embenat de les celles en amunt i al mig del front hi destacava una taca de sang resseca. Va sentir basca i va cloure els ulls. No va poder evitar-ho. Va girar-se de costat i va perbocar sobre les rajoles per no embrutir els llençols. Tanmateix, net l'estómac, el cap se li va aclarir.

El nas se li esclafava a terra. La boca, seca, xuclava remolins de pols cap als pulmons. Arribava la fi. Tants companys se li havien avançat. Alguns, creients, deien que es retrobarien. Un consol. Però era difícil prescindir de les paraules dolces de la mare, dels renecs del pare, del primer cigarret lligat pel padrí, de les mans fines d'una noia. La fi arribava després de tres anys de molta sort, però també d'angoixes i d'incerteses, i com que ja havien emmudit les armes no seria un pas ràpid. El retorn del camp francès havia tingut un preu: només arribar, el nou règim l'allistava a la brigada de "Regiones Devastadas", que desenrunava el poble, desfet per les seves pròpies bombes. Aquell dia treballava amb els companys al mig del carrer quan cal Cistella es va enfonsar de cop. El vell casalot es rendia, amb retard i sense avisar, al cansament de tanta guerra, en el precís moment que la nena sortia de la casa del davant empaitant el gos. Ell es llançava d'instint damunt de la petita, tot li queia a sobre, el cap li esclatava. Després, silenci. Un silenci que l'eixordava. No, no era mort. Encara. Colgat de runa sentia els crits del sergent de la guàrdia civil que comandava la brigada:

—*Mi hija! ¡Mecagoendios! ¡Mi hija! ¡Hostia! ¡Mi hija!*

Els companys removien les pedres i sota el seu cos alguna cosa es bellugava. La nena gemegava. Era viva! Valia la pena morir. L'haurien sentit?

—*Mi hija! ¡Hostia! ¡Sacad a mi hija! ¡Rápido!*

—Deixi'ns fer i la traurem, sergent. —Un company de la brigada s'encarava al pare de la criatura.

El militar no va dir res més. Els nois cridaven el nom de l'Andreu i el de la nena, però ell no podia articular cap paraula i la petita ja no gemegava.

Al cap de poc ressonava la veu de l'Antonieta del Planxat, muller del sergent i mare de la menuda:

—La nena! On és la nena!

—No pateixi, senyora —va dir el que havia interpel·lat el seu marit—. La traurem de sota la runa. És viva.

Es van sentir uns lladrucs i la nena es va bellugar amb frenesí sota el cos de l'Andreu.

—El Marquès l'ha vist! El Marquès l'ha vist! —va cridar l'Antonieta, mentre s'enfilava sobre el runam sense fer cas del xicot que l'havia deturat.

Els havien localitzat, de seguida els traurien, aguantaria com fos. Però va sentir un moviment de rocs a sobre seu, un altre cop al cap i la foscor es va fer absoluta.

L'esquena sangonosa de l'Andreu va aparèixer, nua i esgarrinxada, a la vista dels seus companys quan aquests van enretirar les pedres que cobrien l'encavallada de fusta, que havia estat el nervi de la coberta de la casa ensorrada i que ara havia evitat que la runa l'esclafés del tot.

El sergent va abandonar l'estat letàrgic en què havia caigut, va saltar per sobre de pedres i fustes amb una agilitat poc adient a la seva anatomia rabassuda i, quan va ser a la vora de la seva dona, va fer un pas en fals i va caure al fons del forat obert pels obrers, a pocs centímetres del cos immòbil de l'Andreu.

El gos, amb dos bots, aliè als renecs del precipitat, va baixar on aquest havia caigut i va entaforar el morro en una aixella de l'Andreu. Un lladruc i un plany va precedir l'aparició per sota d'aquella aixella d'una maneta arrebossada de fang i d'una veueta astorada:

—Marquès... Marquès...

Els homes van enretirar amb compte l'estructura que enterrava l'Andreu i la nena. El xicot respirava amb gran dificultat, emetia una ranera sorda i cada inspiració li desfigurava la cara de mort. El van dur a braços a cal doctor Vilaplana, al carrer de sota.

—Té un munt de costelles trencades i un fort cop al cap. Està en coma i el pronòstic és greu. Si tot va bé, la recuperació serà lenta i necessitarà l'atenció continuada d'algú —va diagnosticar el metge.

L'Antonieta no va dubtar-ho. La petita n'havia sortit sense ni una pelada gràcies a l'acció heroica del noi. Ara li tocava a ella. L'Andreu en tornar del camp de concentració francès havia trobat casa seva enfonsada per una bomba, que també havia mort son pare, i havia anat a viure a casa del seu oncle conco, que ja tenia cura de sa germana malalta, la mare del xicot. L'home ara no podria pas amb tots dos.

—D'acord, doctor. Me l'enduré a casa i el cuidaré fins que se'n surti. I se'n sortirà, no ho dubti. —va dir la dona, sol·lícita.

Vídua sense fills, l'Antonieta, de tarannà positiu i faccions agradables, s'havia tornat a casar als trenta-set anys amb el Ramiro, un guàrdia civil andalús a qui passava gairebé un pam d'alçada i bona cosa més de llums i senderi. Havia d'assegurar-se el futur. La nena naixia contra pronòstic al cap d'un any i n'acabava de complir cinc. L'inici de la guerra va sorprendre el marit al seu poble natal on havia anat a enterrar la mare i on de primer antuvi van triomfar els

insurrectes. Allistat amb ells va assolir el grau de sergent durant la guerra i no va tornar a veure la dona i la filla fins al cap de gairebé tres anys, després que els nacionals conquerissin Catalunya.

—Te n'aniràs a dormir a la caserna —va dir l'Antonieta al seu home—. Posarem l'Andreu a la nostra cambra i jo dormiré amb la nena. Ja saps que no tenim més llits ni més espai.

Les prescripcions del doctor Vilaplana, i sobretot les mans de l'Antonieta, van aconseguir el miracle al cap de setmanes d'incertesa i, quan per fi ella li va treure el darrer embenat, l'Andreu no va saber articular les paraules d'agraïment que volia dir-li, va eixugar-se les darreres llàgrimes i va enfilat cap a ca l'oncle.

Caminava esquivant munts de runa i clots cavats per les bombes on cabia una persona dreta. Els carrers entraven dins de les cases, que mostraven les entranyes. Una mica enllà els companys de la brigada continuaven la feina, interrompuda només una estona el dia de l'esfondrament. Palades sense ànima. Quan s'hagués refet del tot, ja no faltava pas gaire, hi hauria de tornar. Lluny quedava el 31, la seva afiliació a l'Esquerra Republicana acabada de néixer, la fugida del Borbó i l'adveniment de la República. Enlluernat per l'"Avi", el seu entusiasme en defensa dels drets i llibertats de la gent i del país no tenia aturador. Conviccions i ideals. No havia volgut cap càrrec al partit ni a les institucions, la seva tasca era al carrer, a l'obra, al cafè. Potser això l'havia salvat: l'endemà de l'entrada dels nacionals al poble enterraven dos companys, regidors de l'Ajuntament que no havien cregut en l'exili. Passava per davant del que havia estat casa seva, un edifici humil d'una sola planta que el pare, amb més fang que pedra, havia aixecat amb les pròpies mans. Una llar que oferia a la seva dona el dia del casament, a ella i a tota la descendència que volia nombrosa, però després de néixer ell la mare no havia pogut parir sinó quatre cossets morts, un darrere l'altre. Quan van treure el cos del pare de sota la runa després del bombardeig, el de la mare no ho va suportar: una meitat es va quedar paralitzada. De dalt a baix. El somriure partit, el rictus congelat, guaitant sense veure, des del balancí estant, el pas aturat del temps a l'altre cantó de la finestra. Ara i adés una llàgrima, que no es valia per eixugar. Quanta gent havia mort al poble sota les bombes? Al peu del tossal, als afores, la fàbrica de cal Teuler.

Gràcies a ella Mont-riu no només no havia perdut habitants sinó que, abans de la guerra, era la segona població de la comarca. L'edifici no havia rebut gaire, tan sols la part nova, justament aquella en què ell havia treballat el primer semestre del 36. Com podia ser que d'aleshores ençà hagués passat el que havia passat? Arribava a ca l'oncle, a cal Piga, per la taca de naixement que li acoloria de marró fosc mitja galta. Feien vida a la cuina i al corral. L'oncle, encara prou jove i valent, cultivava l'hort, s'encarregava del bestiar i, manyós com era, realitzava feines escadusseres. Gràcies a ell no faltava un plat de bledes al vespre ni una costella confitada de tant en tant. Abans d'entrar va seure a l'únic banc de pedra, escrostonat, que quedava al carrer. Les vísceres, regirades. La respiració, ofegada. La fragància d'un petit roser, que semblava florir fora de temps entre rocs i sauló, li va suavitzar el batec del cor i va assenyalar-li un camí d'esperança. Potser una quimera, però algun dia renaixeria la vida sobre la terra cremada: la pau que els vencedors proclamaven mai no la compartiria. No era només la ira de la impotència que reclamava venjança.